

Mendoza

La ciutat llatinoamericana: de la malla isòtropa a la fragmentació

Mariona Oliver-Pujol
Universitat Nacional de Cuyo

Vista de la ciutat de Mendoza. Font: Viquipèdia.

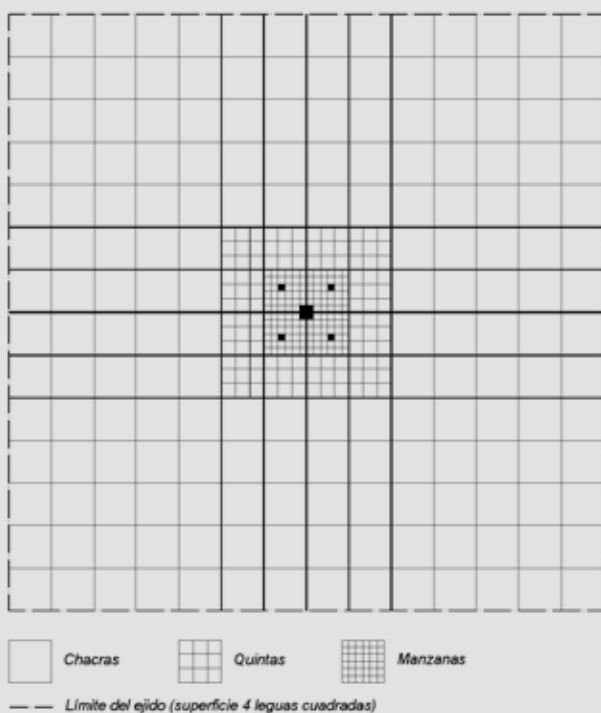
Soc de Barcelona i visc a Mendoza, terra de bon vi i porta d'entrada a l'Argentina des del Pacífic. Hi dono classes d'urbanisme a la Universitat Nacional de Cuyo. Si visiteu la ciutat, podreu constatar que els seus habitants n'estan molt orgullosos i sovint destaquen llurs virtuts, en especial la superposició d'arbres, quadrícula i *acequias*, les tres capes que formen la base de la seva trama urbana. Ara bé, tot i que aquestes traces territorials continuen latents a bona part de tota l'àrea metropolitana (AMM), la tradicional imatge de Mendoza ha començat a formar part del passat. En un context de declivi socioeconòmic lent i sense interrupcions des dels anys quaranta, els *mendocinos* recorden amb un punt de nostàlgia quan les mestresses de casa sortien a escombrar les voreres cada matí, quan no calia tancar la casa amb clau i quan a les *acequias* hi corria aigua neta que baixava dels Andes cada primavera.

El model de creixement urbà va fer un canvi radical als anys vuitanta, quan la força expansiva de la metropolització va començar a urbanitzar el territori al voltant de les ciutats argentines, i llatino-americanes, d'una manera dispersa i fragmentada, seguint l'empremta dels Estats Units d'Amèrica

(EUA) i deixant enrere el seu passat urbà colonial. Els motius d'aquest trencament amb un model que va dominar durant més de quatre segles són variats i complexos, però potser el més determinant va ser la retirada progressiva de la governança pública, en especial de l'ordenació urbana. Amb poques restriccions normatives, el mercat immobiliari ha imposat la seva llei i el resultat que s'ha plasmat en el territori és àmpliament conegut: una combinació d'àmbits extensos i desconnectats d'habitatge unifamiliar, grans centres comercials i vies ràpides.

No obstant això, a Mendoza, en la seva expansió recent podem trobar-hi alguns paral·lelismes amb l'urbanisme indià primigeni. Les noves trames residencials normalment també són reticulars, amb illes de cases allargades o bé disposades formant una mena de paral·leles interrompudes que van canviant de direcció. Solen ser barris amb sòl assequible que les famílies compren per anar-hi construint al llarg dels anys, colonitzant el territori de manera semblant a com ho feien els conqueridors espanyols al segle XVI. Aquestes semblances o són fruit d'una mena d'herència colombina o són només pura casualitat.

«A Mendoza, en la seva expansió recent podem trobar-hi alguns paral·lelismes amb l'urbanisme indià primigeni.»

Cuadrado de labranza, decreto de 1826. Elaboració pròpia a partir de Morosi i Vitalone (1988).

De totes maneres, no és la primera vegada que l'Amèrica Llatina s'emmiralla en el seu gegantesc veí del nord. Ja al segle XIX, les noves nacions independitzades, inspirades per la idea urbana de Thomas Jefferson d'una malla isòtropa igualitària i amb la necessitat de noves eines cadastrals per allotjar l'onada migratòria europea, es van llançar a quadricular la màxima extensió de territori possible. En general, aquest model es va aplicar sense parar gaire atenció a les característiques de l'entorn, portant la retícula homogènia fins a les seves últimes conseqüències. Hi va haver, però, una dife-

rència fonamental. I és que, mentre que als EUA el Public Land Survey System establia la superfície del *township* en 9.300 hectàrees, les quals s'anaven subdividint fins a arribar a la parcel·la mínima de 16 Ha, a l'Argentina la Llei de l'*empréstimo* de 1878 fixava la superfície mínima de la parcel·la rural en 10.000 Ha. De fet, era comú que un sol propietari acumulés 30.000 o 40.000 Ha, i fins i tot algunes empreses van arribar a acumular-ne 500.000 a la Patagònia i al sud de Xile. S'establien així les bases d'una propietat de la terra de caràcter latifundista i que s'allunyava del model nord-americà, basat en una repartició més equilibrada.

La reticulació va ser aplicada tant a aquesta escala territorial monstruosa com a l'escala urbana, amb la proliferació de l'illa típica de 100 x 100 m, fet que va donar com a resultat una quadrícula fractal de gran part del territori.

Pel que fa a les ciutats, aquesta segona colonització llatinoamericana enllaça amb la hispànica, tot i que la va enriquir en diversos aspectes, com ara amb la recuperació de la plaça que figurava a les Lleis d'Índies, és a dir, una plaça central creuada pels dos carrers principals, a la manera del *cardo maximus* i *decumanus* romà. També es van densificar les parcel·lacions i es van retirar les granges de la zona urbana. Es van eixamplar els carrers i s'hi va incorporar una natura més domesticada, amb *alamedas* i places verdes, seguint els criteris higienistes que venien d'Europa. Durant aquest període a l'Argentina van dominar les cases *chorizo*, les quals s'adaptaven a la nova estretor parcel·lària mitjançant la conformació de patis laterals estrets i allargats als quals ventilaven les habitacions. En molts casos, aquest model es va pervertir amb els anomenats *conventillos* i *casas de vecindad*, en les quals a cada habitació hi residia una família sencera que compartia el pati amb altres famílies. A Mendoza encara en queden alguns exemples, que sorprenen per l'estretor extrema del pati o corredor central.

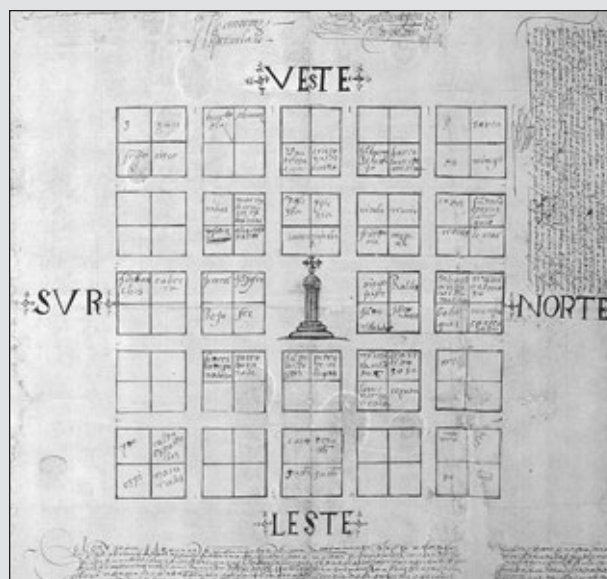
«D'Europa, especialment de la cultura llatina, es va importar la plaça com a element articulador fonamental.»

De fet, Mendoza és un bon exemple de la segona onada urbanitzadora. Quan l'any 1861 un terratrèmol va deixar la ciutat colonial en estat ruïnós, a un quilòmetre de distància es va aixecar una ciutat nova des del no-res, amb una estructura de setze illes de cases quadrades al voltant d'una plaça central i de quatre places satèl·lit més petites que actualment encara conforma el centre neuràlgic de Mendoza, el *microcentro*. A més, hi ha un dels centres de l'àrea metropolitana anomenat Chacras —finca agrícola de gran dimensió— i un barri que porta el nom de La Quinta, totalment consolidat, i que en un primer moment va allotjar les *quintas*, unes finques agrícoles més petites. És l'aplicació exacta del *cuadrado de labranza* de 1826, anterior a la Llei de l'*empréstito* i que regia a tot Argentina.

Com a tercera i última part d'aquesta cronologia inversa, reculem fins a l'època colonial, veritable origen de l'Amèrica Llatina que avui coneixem.

Acostumat a habitar un territori antropitzat, el conqueridor europeu segurament es va veure sobrepasat per la immensitat espacial americana i portat a utilitzar per primera vegada a la història, almenys a gran escala, un sistema obert basat en la retícula com a element més simple i racional per a la colonització. Aparentment infinit i molt allunyat de la ciutat emmurallada europea, com se sap, aquest model ideal va néixer a Roma i, empès per la racionalitat renaixentista, gràcies a la Llei d'Índies va trobar a Amèrica el camp d'experimentació que a Europa li mancava.

També d'Europa, especialment de la cultura llatina, es va importar la plaça com a element articulador fonamental. La fundació de les ciutats es feia a la plaça d'armes o plaça major i s'hi instal·lava el centre religiós (l'església o catedral solia ser el primer edifici a aixecar-se), l'administratiu (el *cabildo* també se situava dins del perímetre) i l'econòmic i social (hi tenien lloc l'intercanvi de mercaderies, les

Traça de la Fundació de Mendoza, 1562. © MCD. Archivos Estatales (Espanya).

festes i celebracions i, fins i tot, de vegades s'hi ubicava la font de subministrament d'aigua).

Al voltant d'aquest centre vivien els habitants benestants i després seguia una zona residencial intermèdia que allotjava alguns serveis, com ara escoles o monestirs. Els suburbis conformaven el tercer anell, ja menys dens i que combinava habitatges amb petites indústries i alguns horts o granges. Després venia l'*ejido*, una zona de pastura o de boscos, d'ús públic, que també podia servir com una mena de sòl urbanitzable. Més enllà solien situar-se camps o explotacions agrícoles més grans.

Aquest model va fer que la ruralitat, element clau de l'explotació econòmica de les Amèriques, no quedés separada de la mateixa ciutat, sinó que

«La tradicional imatge de Mendoza ha començat a formar part del passat.»

existís una gradació que recorda més a la ciutat anglosaxona que a la llatina.

Al principi de la colonització, les illes de cases solien dividir-se en quatre solars quadrats on es construïen els habitatges amb patis i horts domèstics. Per bé que aquestes parcel·les inicials es van anar subdividint en parcel·les rectangulars més petites, la imatge de les poblacions era la d'una trama esponjada on el verd rodejava les edificacions i s'hi barrejava, cosa que accentuava encara més la simbiosi camp-ciutat. A Mendoza es poden trobar diverses traces d'aquest passat colonial: la trama urbana quadriculada, les ruïnes franciscanes o la plaça de Pedro del Castillo, on es va fundar la ciutat l'any 1562.

Aquesta fusió entre societat agrícola, territori indomable i cultura colonitzadora ha provocat que, també a Mendoza, l'espai obert sigui l'element articulador de la morfologia urbana mitjançant una successió d'espais que conformen tota una narrativa de la vida urbana local.

Des de l'esfera privada a la més pública, aquest recorregut comença al pati del fons de les cases, lloc de trobada per a *asados* amb família i amics; continua, tot travessant la mateixa casa, pel pati del davant, on, antigament i encara avui en dia, els veïns fan petar la xerrada o arreglen el cotxe. El carrer, en general ample per constituir-se com a lloc segur en cas de terratrèmol, és l'escenari de jocs de la mainada, si bé sovint la velocitat dels cotxes ho inhibeix. El lloc de trobada és, per excel·lència, la *plaza barrial*, gairebé sempre arbrada per protegir-se del sol intens propi del clima semidesèrtic. I el gran espai d'escala metropolitana és el parc General San Martín, una zona artificialment naturalitzada de gairebé quatre-centes hectàrees que és el gran pulmó verd de la ciutat.

Amb tot, l'esperit llatí del buit urbà com a gran espai de trobada ha aconseguit sobreviure a terra-

trèmols, la dispersió urbana, la inseguretat ciutadana i, fins i tot, la privatització que suposen els nombrosos barris tancats. ●

Bibliografia

Morosi, J. i Vitalone, C. 1988. «La Plata: viejas raíces para una nueva ciudad», *Icomos Information*, 4/1988.

Casa de vecindad, situada a Juan B Justo, 175. Va ser construïda el 1915 i declarada patrimoni cultural de la ciutat el 1991. Arxiu propi.